

UDK 262.12Papafava, L.
282(497.5)“1915/1925”
Prethodno priopćenje
Primljeno: 13. kolovoza 2012.
Prihvaćeno za objavljivanje: 10. studenoga 2012.

LUKA PAPAFAVA – ŠIBENSKI (1912. – 1918.) I HVARSKI BISKUP (1918. – 1925.)

Joško BRACANOVIĆ, Hvar

Autor u članku donosi životopis šibenskoga (1912.–1918.) te potom hvarskoga biskupa (1918.–1925.) Luke Papafave. Rad se zasniva na proučavanju objavljene literature i dokumenata pohranjenih u Biskupskom i Kaptolskom arhivu u Hvaru. Također se osvrće na biskupova politička shvaćanja analizirajući njegove polemičke napise i pastirske poslanice u kontekstu tadašnjeg vremena.

KLJUČNE RIJEČI: *Luka Papafava, šibenski biskupi, hvarski biskupi, talijanaši, prva talijanska okupacija, Natko Nodilo.*

Luka II. Papafava,¹ Hvaranin, upravitelj privatne gimnazije za svećeničke kandidate u Hvaru, zatim supetarski župnik i počasni kanonik, nakon toga šibenski i konačno 52. hvarski biskup, posebno se isticao kao polemički pisac.

Rođen je 7. veljače 1851. u obitelji poreskog poslužnika Marina Papafave i Nike r. Kovačević, kao treće od osmero djece.² Pučku školu i niže razrede gimnazije pohađao je u rodnom Hvaru, dok je višu gimnaziju završio u Splitu. Teologiju je studirao na zadarskoj bogosloviji. U Zadru ga je za svećenika zaređio nadbiskup Petar Dujam Maupas

¹ Luka I., benediktinac (opat samostana sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu), bio je 13. hvarski biskup (1328.–1337.), *Šematizam Hvarske biskupije*, ciklostil, Hvar, 1976., str. 10.

² Prezime Papafava javlja se u Hvaru krajem 17. stoljeća, a prvi hvarski Papafava bio je nezakoniti potomak mletačke plemićke obitelji Papafava. Ta je hvarska obitelj dala više svećenika i kanonika (priopćio J. Kovačić). U 19. stoljeću većina Papafava – izuzev biskupova oca – bili su težaci. Prezime pišem u njegovu današnjem obliku, sam biskup se potpisivao Pappafava, a ponegdje ga pišu i kao Pappaffava. Biskup je imao 6 sestara: Mandu (r. 1846., udana za Jerka Machieda), Dinku (r. 1848., udana za Antu Raffaellija), Katu (1855.–1934.), Perinu (1858.–1864.), Mariju (1861.–1942.) i Niku (1864.–1894.) te jednog brata Šimuna (1853.–1854.). Biskupovi otac Marin (1817.–1898.), majka Nika (1822.–1900.) i sestra Nika umrli su u Supetru, gdje su se preselili kada je Luka postao tamošnji župnik. Podatci o obitelji preuzeti iz Župnog arhiva u Hvaru, Stanje duša II., sv. III., str. 1385–1390.

28. listopada 1874. godine.³ Na svetkovinu Bezgrešnog Začeca, 8. prosinca iste godine, slavio je mladu misu u Hvaru, gdje je ostao na službi kao svećenik hvarske katedrale te upravitelj privatne gimnazije za svećeničke kandidate. Godine 1878. neko je vrijeme proveo u Parizu.⁴

Godine 1879. premješten je u Supetar kao zamjenik župnika Josipa Tomića. No supetarski je župnik umro već u lipnju 1880., pa je Papafava imenovan upraviteljem župe. Godine 1883. potvrđen je kao župnik. U Supetru se zadržao do 1912. godine.⁵ Za njegova župnikovanja proširena je župna crkva 1886.–1888. godine, čime je završen projekt koji je bio planiran još od prve polovine 19. stoljeća. Tim je zahvatom supetarska župna crkva dobila današnji oblik. Papafava ju je osobno blagoslovio 8. ožujka 1888., a biskup Carev je posvetio 28. lipnja 1896. U zgradu bivše škole južno do crkve Papafava je preselio župnu kuću 1890. godine. Još je za njegova župnikovanja obnovljena crkvice sv. Roka, a radilo se i na popravku groblja. U župi je posebno promicao pobožnosti prema Srcu Isusovu – za župnu crkvu nabavio je kip i zastavu Srca Isusova.⁶ Godine 1898. imenovan je počasnim kanonikom. Na pogrebu biskupa Fulgencija Careva 11. srpnja 1901. u Hvaru držao je posmrtni govor u ime Stolnog kaptola.⁷ Od 1907. obavljao je još dužnosti prosinodalnog egzaminatora i suca te crkvenog delegata u školskom savjetu okruga Brač.

Dana 27. studenoga 1911. Luka Papafava imenovan je šibenskim biskupom. No te se službe prihvatio nevoljko. Naime, uputio je papi odreku na imenovanje, ali ona nije prihvaćena.⁸ U grbu mu je bilo zlatno srce okruženo trnovom krunom iz kojeg izlaze plamen

³ O razvoju njegove svećeničke službe podatci su pretežno preuzeti iz šematizama Hvarske biskupije 1872.–1912. (Kaptolska knjižnica u Hvaru /KKH/, grupacija Pharensia). Ostali biografski podatci prema: »† Biskup Papafava«, *Nova doba*, god. VIII, br. 163, Split, četvrtak, 16. srpnja 1925., str. 4; »† Hvarski biskup Luka Pappafava«, *Nova revija*, god. 4, br. 3, Makarska, 1925., str. 321; »† Biskup Luka Pappafava«, *Katolički list*, tečaj 76, br. 30, 30. srpnja 1925., str. 383; »Presv. Mons. Luka Pappafava«, *List Splitsko-makarske ujedno službeni glasnik Šibenske biskupije*, br. 7, 1925., str. 60; »Hvar: † Biskup Msgr. Luka Pappafava«, *Vrhbosna*, god. XXXIX, br. 8, Sarajevo, 20. kolovoza 1925., str. 126.

⁴ ...rekao je otvoreno na 20. rujna 1878. mons. Dupanloup piscu ovih redaka, u velikoj dvorani Akademije t. zv. neumrljih u Parizu, pred Renanom, pred biv. ministrima Dufaourom i Simonom, te pred generalom Audifret Pasquierom, knezom Orleanske kuće. 'Pogrešili smo, ali u najboljoj namjeri. Mislili smo da radimo dobro, popuštajući njima (liberalcima) i da ćemo ih tako privući crkvi... (L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo... za korizmu...* 1913, str. 25). Dakle, Papafava je u Parizu bio u poprilično uglednom društvu – u šematizmima nema ništa o tom izbjavanju, dakle nije bilo duže od nekoliko mjeseci.

⁵ Za njegova boravka u Supetru kapelani su bili: Ivan Beović iz Supetra (1875.–o. 1884.), Antun Vitić iz Supetra (o. 1881.–1886.), Grgo Pećarević iz Visa (1885.–1888.), Nikola Nazor iz Ložišća (1886.–1888.), Kuzma Vučetić iz Hvara (1888.–1892.), Nikola Gamulin iz Jelse (o. 1893.–1899.), Ante Petrić iz Grablja (o. 1893.–1895.), Juraj Tomičić iz Grablja (o. 1899.–1900.), Juraj Dorotić iz Visa (o. 1900.–1902.), Niko Sarjanović iz Jelse (o. 1902.), Miho Pušić iz Visa (1903.–1907. kapelan, o. 1907.–1911. pomoćni svećenik, 1911.–1915. upravitelj župe, 1915.–1926. župnik). Od njih se posebno ističu Kuzma Vučetić, povjesničar, poslije djelatnik u Hvaru, a zatim nereznički župnik-natpop, i Miho Pušić, koji je Papafavu naslijedio kao supetarski župnik, a poslije i kao hvarski biskup (1926.–1968.). Usporedi: Joško KOVAČIĆ, *Župa Supetar na Braču*, Supetar, 2004., str. 108–112.

⁶ J. KOVAČIĆ, *Župa Supetar*, str. 31, 78, 114; Svećenik Luka PAPPFAVA, *Posmrtna besjeda na spomen Pragospodina Nadbiskupa Fr. Fulgencija Careva Biskupa Hvarskoga, Bračkoga, Viškoga*, Spljet, 1901., str. 4 (KKH, Pharensia); L. PAPPFAVA, *Bartul Durlindana. Svećenik po volji Srca Isusova. Razmatranja*, Spljet, 1893., str. 3–11.

⁷ Ovaj govor na talijanskom i slični, koji je držao u Supetru na hrvatskom prigodom zadušnice za Careva, dao je tiskati, a prihod od prodaje knjižice namijenio je obnovi mjesnoga groblja. Vidi: L. PAPPFAVA, *Posmrtna besjeda*.

⁸ *Prvo pastirsko pismo Luke Pappafava šibenskog biskupa...*, Split, 1912., str. 4 (KKH, Pharensia).

i križ – Srce Isusovo – na plavoj podlozi. Biskupsko mu je geslo bilo *Charitas labor*. Na biskupskoj stolici naslijedio je Vinka Pulišića, koji je imenovan zadarskim nadbiskupom i metropolitom. Upravo je Pulišić zaređio Papafavu za biskupa 11. veljače 1912. u šibenskoj katedrali, uz asistenciju dubrovačkog biskupa Josipa Marčelića i pomoćnog biskupa splitskog Vicka Palunka.⁹ Papafava je osobno želio biti ređen u sjedištu svoje nove biskupije.¹⁰

U Šibeniku je posebno djelovao na organiziranju Katoličke akcije. Bio je savjetnik u katoličkom pokretu pokrajine. Osnovao je Društvo svećenika klanjalaca, s čijim je članovima svakog četvrtka u šibenskoj katedrali održavao sat klanjanja. Imao je uspjeha i kod mladih koje je učlanjivao u crkvena društva.¹¹ Osobito je nastojao oko promoviranja pobožnosti prema Srcu Isusovu (kao i u Supetru) i euharistiji. Probleme su mu zadavali šibenski pravoslavci, koji su uzurpirali pravo blagoslivljanja katoličkih ureda i škola.¹²

No glavni problem predstavljali su mu talijanaši. Naime, početkom Prvoga svjetskog rata Papafava je na molbu talijanaša odobrio propovijedanje na talijanskom u šibenskoj katedrali. Ali kako te propovijedi nisu imale velikog odjeka, uskoro ih je ukinuo. To je izazvalo reakciju talijanaša, koji su tražili Papafavin premještanje u neku drugu dalmatinsku biskupiju. Kao njegova nasljednika predlagali su šibenskog kanonika Ivana Mirića,¹³ zatim rektora zadarskog sjemeništa Nikolu Tabulova Trutu i konačno Kvirina Klementa Bonefačića.¹⁴ Papafava je prvo trebao biti premješten u Split, a kad je 1918. konačno odlučeno da ga se premjesti u Hvar, Talijani su tražili od Ministarstva bogoštovlja da u Šibeniku imenuje biskupa »koji ne bi bio protiv talijanskoj stvari«. Ipak, Papafava se u Šibeniku zadržao i prvih mjeseci talijanske okupacije, te je u tom razdoblju naložio šibenskoj ubožnici i javnoj dobrotvornosti da ništa ne primaju od Talijana.¹⁵ Premještanjem Papafave nije riješeno pitanje novoga šibenskog biskupa – biskupijom je upravljao kapitularni vikar Vicko Škarpa. No kako je on bio Papafavin istomišljenik, Talijani su ga protjerali u rodni Stari Grad i zatvorili. Šibenik je svoga novog biskupa dobio tek 1922., kada je na tu funkciju imenovan konventualac Jerolim Mileta.¹⁶

Na hvarsku biskupsku stolicu – ispražnjenu smrću biskupa Jordana Zaninovića (20. listopada 1917.) – Papafava je imenovan 1918. godine.¹⁷ Tako je postao 52. hvarski biskup,

⁹ »Šibenik: Novi biskup«, *Vrhbosna*, god. XXVI, br. 6, 20. ožujka 1912., str. 92.

¹⁰ Mile VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi u razdoblju habsburške vlasti u Dalmaciji«, *Sedam stoljeća Šibenske biskupije 1298.–1998. Zbornik radova*, Šibenik, 1998., str. 413–414.

¹¹ *Isto*, str. 414.

¹² L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo... za korizmu... 1914.*, str. 31 (KKH, Pharensia).

¹³ Ivan Mirić iz Supetra (rođen 18. ožujka 1855.) 1917. godine trebao je biti imenovan pomoćnim hvarskim biskupom, ali je to odbio, kao i poslije kada mu se nudila šibenska biskupska stolica, *Schematismus Cleri Dioecesis Pharensis 1912*, str. 60, 69; Tomislav MRKONJIĆ, »Prinosi za životopis Jeronima Milete O.F.M. Conv. (1971.–1957.)«, *Sedam stoljeća šibenske biskupije 1298.–1998. Zbornik radova*, str. 426.

¹⁴ Poslije splitski biskup.

¹⁵ Ivan PEDERIN, »Otpor talijanskoj okupaciji na Korčuli i otocima«, *Godišnjak grada Korčule*, sv. 7, Korčula, 2002., str. 300.

¹⁶ O Papafavinim problemima u Šibeniku vidi: T. MRKONJIĆ, »Prinosi za životopis«, str. 425–435.

¹⁷ Kao datum imenovanja piše se 14. rujna 1918. (vidi: Župni arhiv Hvar / ŽAH, Spisi, 1918.; <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpappl.html>; <http://www.gcatholic.com/dioceses/dioecese/sibe0.htm>), a prva je poslanica objavljena prije ovog datuma – 10. srpnja iste godine (*Prvi pastirski list Luke Pappafava...*,

drugi rodod iz grada Hvara nakon Nikole Jurjevića-Zorzija.¹⁸ Biskup Papafava svoj je prvi pastirski list Hvarskoj biskupiji uputio već 10. srpnja 1918., ali u Hvar je došao tek 19. siječnja 1919. talijanskim ratnim brodom *Puglia*.

Razlog tako kasnog dolaska u Hvar bila je ondašnja politička situacija. Nakon raspada Austro-Ugarske, Hvarani su 4. studenoga 1918. u bivšoj dominikanskoj crkvi sv. Marka proslavili »oslobođenje«, ali Hvar su već 13. studenoga okupirali Talijani. Razdoblje talijanske okupacije bilo je vrlo teško za otoke Hvar i Vis.¹⁹ Mnogi su ugledni građani bili deportirani, hrvatska društva – čitaonice, športska i kulturno-umjetnička udruženja – bila su zabranjena, nametnut je talijanski jezik kao službeni, a uvedena je vojna i građanska cenzura. U gradu Hvaru bilo je stacionirano 1000 talijanskih vojnika, u Starom Gradu jedna četa, u Visu 3000, a u Komiži 500 vojnika. Vojsci su pomagali i lokalni talijanaši.²⁰ U siječnju 1919. iz Hvara su morali bježati kanonici Ivan Pećarević i Ivan Bojanić, hvarski župnik Stipe Miličić, vikari Dominik Bertapelle i Šime Kovačić, bruški župnik Juraj Dulčić te svećenik Mate Hraste. Zbog subvencije u iznosu od 20.000 kruna, koju je biskup Papafava tražio i dobio od ministra bogoštovlja vlade Kraljevine SHS u Beogradu Tugomira Alaupovića, talijanske vlasti zabranile su crkvene procesije, pratnju sprovoda pa čak i nošenje pričesti umirućima bez dozvole.²¹ Zanimljiv je podatak da su se Talijani bunili kako na Hvaru ne mogu naći nijednog propovjednika koji bi propovijedao na talijanskom²² – to se može objasniti jedino otporom klera, jer je većina svećenika Hvarske biskupije u to vrijeme vrlo dobro govorila talijanski.

Odlazak Talijana 18. travnja 1921.²³ i ujedinjenje s Kraljevinom SHS donijeli su kratko olakšanje Hvaranima. No situacija se nije puno poboljšala. Suvremenik tih događaja Grga Novak bilježi: *Ujedinjenje je Hvar dočekao s oduševljenjem, ali u teškoj ekonomskoj depresiji. Filoksera je harala po cijelom otoku... Bijeda je zahvatila cijeli otok. Živilo se teško, zapadalo u dugove bez kraja...*²⁴ Sve te okolnosti ometale su Luku Papafavu u upravljanju biskupijom. Stoga ne čudi što u svome šestogodišnjem biskupovanju nije

Šibenik, 1918. /KKH, Pharensia/). Vjerojatno je riječ o datumu kada je papa potvrdio imenovanje, jer je do raspada Austro-Ugarske Monarhije hvarske (i ostale hrvatske i dalmatinske) biskupe imenovao car.

¹⁸ Nikola IV. Jurjević jedini je biskup za kojeg se zna da je bio rodod iz grada Hvara prije Papafave. Jurjević je hrvatski prijevod talijaniziranog Zorzi, odnosno latiniziranog de Georgiis. Vidi: J. KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar (ciklostil), 1987., str. 214.

¹⁹ Otok Brač nije bio okupiran.

²⁰ U Hvaru su oni još i za Austro-Ugarske bili okupljeni u društvu *Giovanni Francesco Biondi*. Naziv je uzet po Hvaraninu Ivanu Frani Biundoviću (Hvar, 1574. – Aubonna, Švicarska, 1645.), diplomatu i književniku. Vjerojatno su ga smatrali Talijanom jer je njegov književni opus bio na talijanskom, međutim, sa sigurnošću se može utvrditi da je bio Hrvat. Naime, do 17. stoljeća njegova obitelj – pa tako i Ivanovi roditelji – uvijek se bilježi kao Biundović. Uz to društvo u Hvaru je djelovala i talijanaška glazba *Banda Citadina Farensa – Lesina*. Za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije nastupali su kao autonomaši, a za okupacije otvoreno iredentistički. Vidi: Petar NOVAK, *Povodom pisanja o Ivanu Frani Biundoviću*, rukopis (KKH, Pharensia), Grga NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, Hvar, 1960., str. 155–157.

²¹ G. NOVAK, *Hvar*, Beograd, 1924., str. 219–220; I. PEDERIN, »Otpor talijanskoj okupaciji«, str. 302.

²² I. PEDERIN, »Talijanska okupacija Korčule u Dalmaciji poslije 1918.«, *Godišnjak grada Korčule*, sv. 6, Korčula, 2001., str. 268.

²³ Sreću Hvarana zbog odlaska Talijana posebno iskazuje *potpuno improvizirani i vrlo simboličan gest pok. barba Prošpera Vučetić-Ingles, postolarskog majstora, kada je pri odlasku okupatora i njihovom ukrcavanju na torpiljarku bujolom /kantom/ mora polijevao morem pločnik gdje su prolazili i kućnom metlom ga prao*. Vidi: P. NOVAK, *Od kolijevke pa do groba, Sjećanja i zapisi*, rukopis, knjiga II, str. 23 (KKH, Pharensia).

²⁴ G. NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, str. 211.

razvio znatniju aktivnost. Po dolasku je ustanovio »Kongregaciju Misijonara Presvetog Srca Isusova« za cijelu biskupiju. Dana 22. travnja 1921. – četiri dana nakon odlaska talijanske vojske – biskup je objavio poslanicu u kojoj se osvrnuo na razdoblje svjetskog rata i talijanske okupacije, ali i na moguće probleme koji očekuju novu državu. To mu je bila posljednja poslanica.

Čini se da je nedugo nakon toga teško obolio. Za njegove bolesti dužnost provikara obavljao je kaptolski dekan Antun Dobronić, a od Papafavine smrti do imenovanja novog biskupa ordinarijatom je upravljao kaptolski vikar Ivo Bojanić.²⁵ Luka Papafava umro je 15. srpnja 1925. u 5 sati u biskupskom dvoru, a prije smrti primio je sve sakramente. Sprovod je, po biskupovoj želji, obavljen dva dana poslije – 17. srpnja – skromno, bez svečanog odra, sudjelovanja glazbe i posmrtnih govora. Većinu imetka ostavio je siromašnima.²⁶ Obrede je predvodio kaptolski prepozit, apostolski protonotar Stjepan Siminiati ml.,²⁷ uz sudjelovanje biskupijskog svećenstva, civilnih vlasti te predstavnika šibenskog i splitskog kaptola. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na hvarskom groblju.²⁸

Luka Papafava bio je, kako je već istaknuto, polemički pisac. Pisao je jednako kvalitetno na hrvatskom i talijanskom, a tekstove je objavljivao u zadarskim listovima *Croatia* i *Hrvatska kruna* te splitskom listu *Dan*. Ali prije tih tekstova Papafava je objavio dvije knjige: *Bartul Durlindana – svećenik po volji Srdca Isusova. Razmatranja i Posmrtna besjeda na spomen pragospodina nadbiskupa Fr. Fulgencija Careva Biskupa Hvarskoga, Bračkoga, Viškoga*. Bartul Durlindana bio je supetarski župnik iz 18. stoljeća, rodом Mlečanin, koji je i krajem 19. stoljeća bio u Supetru na glasu svetosti,²⁹ a Papafava epizode iz njegova života koristi za promoviranje pobožnosti Srcu Isusovu. U knjigu o Carevu Papafava je

²⁵ To se da zaključiti prema potpisima na službenim dopisima Ordinarijata. Biskup Papafava se potpisuje do ožujka 1922., provikar Dobronić od 1922. do biskupove smrti, a od tada vikar Bojanić. Vidi: ŽAH, Spisi, 1922–1925.; KAH, XXIII, 1922–1925.; Biskupski arhiv Hvar / BAH, kut. 660-667. O biskupovoj bolesti: *...Žalim što mi srčana bolest ne dopušta putovati na Vašu intronizaciju...* (čestitka Papafave vrhbosanskom nadbiskupu I. E. Šariću), *Vrhbosna*, god. XXXVI, br. 11–13, 5. srpnja 1922., str. 143. *Iz Supetra došao je u Šibenik kao biskup a kasnije je prešao u Hvar u istoj visokoj službi. Međutim već je poboljšavao i starac, nije mogao da razvije onakovu djelatnost kakvu je razvijao kao župnik u užem krugu rada koji mu je možda i bolje pristajao. Nastojao je oko svećeničkih organizacija te je u to ulagao mnogo mara. Zadnje vrijeme živio je povučeno.* (»†Biskup Papafava«, *Novo doba*, god. VIII, br. 163, Split, četvrtak, 16. srpnja 1925., str. 4). Još u listopadu 1921. svećenici u jednoj promemoriji, kojom su od Svete Stolice tražili imenovanje biskupa u ispražnjenim biskupijama (Vrhbosna, Split, Šibenik i Krk), ističu kako bi još tri biskupije – u Hvaru, Dubrovniku i Kotoru – trebale dobiti nove biskupe, jer sadašnji zbog starosti i bolesti nisu sposobni više ih voditi, T. MRKONJIĆ, »Prinosi za životopis«, str. 433.

²⁶ U svojoj je oporuci napisao: *Siromah sam se rodio, siromah i umirem* – M. VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi«, str. 413. *Od svoga siromaštva sve je razdijelio siromašnima*. Vidi: Josip BARBARIĆ, *Šibenik, šibenska biskupija, šibenski biskupi*, Šibenik, 1998., str. 156.

²⁷ Stjepana Siminiatija bilježim kao mladeg, jer držim da bi ga trebalo razlikovati od njegova strica Stjepana Siminiatija starijeg, kaptolskog vikara nakon smrti biskupa Jurja Dubokovića. O njemu vidi J. BRACANOVIĆ, »Hvarski biskup Jordan Zaninović«, *Croatia christiana periodica*, god. 35, br. 67, Zagreb, 2011., str. 178, bilj. 57.

²⁸ Grob je od obitelji Papafava poslije otkupio biskup Miho Pušić te je i sam u njemu pokopan.

²⁹ Kostí pokojnog župnika bile su izvađene iz groba prilikom uređenja supetarske crkve 1888. te su bile izložene u riznici crkve od 24. do 26. travnja. Papafava bilježi kako je u tom razdoblju ostatke pokojnika pohodilo oko 3000 vjernika iz Supetra i okolice te da su na koljenima obilazili lijes. Također navodi kako je kosti morala čuvati seoska straža jer su hodočasnici nastojali prisvojiti komadiće kostiju. Nakon mise zadušnice 26. travnja, kosti su vraćene u svoj grob kod glavnih vrata crkve (L. PAPPFAVA, *Bartul Durlindana*, str. 19–20, bilj. 1).

zapravo uvrstio dva svoja govora (manje-više ista) – spomenuti koji je držao u ime Kap-tola u hvarskoj katedrali na talijanskom i govor na hrvatskom koji je držao na zadušnici u Supetru. Obje knjige slično su pisane – riječ je o svojevrsnim životopisima u kojima je stavljen naglasak na moralne primjere iz života Durlindane i Careva.

Teško je sagledati čitav Papafavin opus jer je on – po običaju svog vremena – većinu svojih tekstova objavljivao bez potpisa. Njegova rasprava u *Croatiji* 1901. i 1902. o poslanicama *Il secolo che muore* i *Il secolo che nasce* cremonskega biskupa Geremie Bonomellija³⁰ pripisivana je jednom dalmatinskom biskupu sve dok je svećenici Niko Milićević, Grgo Pećarević i Petar Zlatar nisu pronašli u talijanskom rukopisu kod Papafave u Supetru te je dali tiskati kao posebnu knjigu. No ni na to izdanje Papafava nije stavio svoje ime, već se potpisao kao *un parroco alla Brazza*. O kvaliteti njegove rasprave svjedoči i činjenica da je za nju dobio pohvale uredništava dvaju važnih katoličkih listova tog vremena – *La Civillita Cattolica* i *La Palestro del Clero*.³¹

Drugu poznatu raspravu Papafava je vodio s povjesničarom, novinarom i umirovljenim sveučilišnim profesorom Natkom Nodilom. Zapravo, Papafava se uključio u raspravu koju su katolički intelektualci godinama vodili s Nodilom zbog njegovih eseja o odnosima Crkve i države objavljivanim u listovima *Sloboda*, *Naše Jedinstvo* i *Suvremenik*. Nodilo je zastupao ideje liberalizma, zalagao se za rastavu Crkve od države po Cavourovu načelu o »slobodnoj Crkvi u slobodnoj državi«, za građanski brak te za slobodu vjerske nastave, a posebno napada *Syllabus* Pija IX. i tadašnjeg papu Pija X., kojeg drži previše konzervativnim. Kao odgovor na Nodilov tekst »Klerikalizam i liberalizam« iz *Suvremenika* (1/1907.), Papafava je pod inicijalima (L.P.) objavio tekst »Još o herezi liberalizma sveuč. prof. N. Nodila« u *Hrvatskoj kruni* (163/1907.). Papafava osuđuje Nodilove stavove te posebno prikazuje teške moralne prilike u tadašnjoj Francuskoj, koja je provela zakon o rastavi Crkve i države te druge za koje se Nodilo zalaže. Naravno, Nodilo nije ostao dužan, pa je objavio svoj odgovor na napade Papafave, ali i drugih, u tekstu »Još o herezi liberalizma« (*Suvremenik* 5/1907.). Iako se nije slagao s Papafavinim stavovima – koje je držao klerikalističkim – Nodilo je ipak Papafavi priznao da »čita mnogo i mnogo zna«. ³² Ta Papafavina »načitanost« uočljiva je u svim njegovim sačuvanim spisima u kojima ima dosta citata, posebno francuskih teologa.

Polemički ton Papafava je zadržao i u svojim pastirskim poslanicama, koje je objavljivao kao šibenski te poslije hvarski biskup. Prvu poslanicu objavio je 1912., odmah po imenovanju šibenskim biskupom, te u njoj iznosi svoj program: borbu protiv slabljenja vjere. Za slabljenje vjere drži odgovornim liberalizam, odnosno njegove ogranke antiklerikalizam, socijalizam, liberalni demokratizam i dr. Taj program Papafava posebno razvija u svojim poslanicama

³⁰ Geremia Bonomelli (1831.–1914.), od 1871. biskup Cremona, poznat po svojim nešto liberalnijim stavovima, zalagao se za prava radnika i nije se protivio talijanskom zauzeću Rima. Vidi: http://it.wikipedia.org/wiki/Geremia_Bonomelli, 11. 02. 2008., 9:07.

³¹ *Le Pastoralis "Il secolo che muore, Il secolo che nasce" del Vescovo Bonomelli. Osservazioni di un parroco alla Brazza Diocesi di Lesina in Dalmazia*, Spalato, 1905. (primjerak u Župnoj knjižnici u Supetru /ŽKS/). O Papafavinu autorstvu vidi u: *Novo doba*, god. VIII, br. 163, Split, četvrtak, 16. srpnja 1925., str. 4 i M. VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi«, str. 413.

³² *Novo doba*, god. VIII, br. 163, Split, četvrtak, 16. srpnja 1925., str. 4; M. VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi«, str. 413; Natko NODILO, *Izabrani spisi*, Split, 1982., str. 38–40, 273–296.

iz 1913. i 1914. pod naslovom *Akcija klera*. U onoj iz 1913. kritizira popuštanje klera »neprijateljima« vjere te traži angažman svećenstva u radu s vjernicima, posebno mladima, te organiziranju vjerskih društava i bratovština. U tome je i sam bio angažiran, kao što je to već prije spomenuto. Iste godine objavio je još dvije poslanice: *Žena i ravnodušnost*, u kojoj potiče žene da ne budu ravnodušne prema suvremenim problemima te ističe njihovu ulogu u kršćanskom životu, te *Konstantinov jubilej*. Poslanica iz 1914. dalje razvija misao o *Akciji klera* te posebno ističe važnost kršćanskog tiska po primjeru sv. Franje Saleškog, a osuđuje suvremene novinare čiji je posao postao *granom nizke industrije i sveo se na trgovački posao*. U poslanici iz 1915. godine Papafava se osvrće na političku situaciju i osuđuje vlast koja *vlada za stranku, a ne za puk* te tvrdi kako politika može biti pravedna samo ako djeluje po kršćanskim moralnim načelima. Godine 1916. u poslanici Papafava obrađuje problem školstva i naglašava važnost kršćanskog odgoja. Ogorčenje odbijanjem prijedloga mira Centralnih sila od strane Antante potaknulo je Papafavu 1917. da se u poslanici osvrne na svjetski rat. Za rat drži odgovornim sile Antante i njihovu »oligarhičku tiraniju« koja potiskuje kršćanske vrijednosti. Drži da u svijetu kršćanskih načela razlozi za rat ne bi ni postojali.

Temu vjere – koja se provlači kroz sve njegove poslanice – Papafava je posebno obradio u prvoj poslanici upućenoj Hvaranima 1918. godine. Opet naglašava kako društvo bez vjere gubi moralni oslonac. Sličnu misao razvija i u poslanici iz 1919. godine, u kojoj optužuje modernu znanost – koja tek naslućuje prirodne zakone – koja nastoji omalovažiti i dokinuti vjerske istine. Svećenike potiče na misije kako bi spasili vjeru koja je ukorijenjena u narodu. Za godinu 1920. Papafava nije objavio poslanicu³³ – možda zbog talijanske okupacije. Svoju posljednju poslanicu – kako je već rečeno – objavio je 1921. godine. U njoj predviđa nevolje novoj državi – Kraljevini SHS – ako odstupi od kršćanskih ideala i negativne posljedice agrarne reforme. Drži štetnim što ljudi nisu ništa naučili iz groznog rata te očekuje još strašnju kaznu. Osvrće se i na nepravedne odluke velikih sila na mirovnim konferencijama koje postavljaju preduvjete novim sukobima te misli kako bi u pitanju mira bolji sudac od svjetovnih vladara bio papa.³⁴ Papafavine poslanice bile su rado čitane i izvan njegovih biskupija, što se vidi po pismima brojnih osoba koje su tražile da im se pošalju.³⁵

U skromnoj literaturi o životu biskupa Luke Papafave provlači se teza kako je bio *autonomaški i proaustrijski orijentiran, što je i potvrđeno u doba I. svjetskog rata*.³⁶ U slučaju proaustrijske orijentacije ta se teza može donekle prihvatiti. Naime, Papafava je, kao i većina ondašnjih biskupa, u katoličkoj Austro-Ugarskoj Monarhiji vidio sigurnost pred

³³ Ili nisu sačuvane.

³⁴ *Prvo pastirsko pismo Luke Pappafava šibenskog biskupa...*, Split, 1912.; L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo... za korizmi godine 1913.*, Šibenik; ISTI, *La donna e l'indifferentismo*, Šibenik, 1913.; ISTI, *Pastirsko pismo...*, Šibenik, 1913.; ISTI, *Pastirsko pismo... za korizmu godine 1914.*, Šibenik. – primjerci u KKH, Pharensia; *Prvi pastirski list Luke Pappafava... hvarskog, bračkog i viškog biskupa...*, Šibenik, 1918.; L. PAPPFAVA, *Ljubljenom svećenstvu i puku svoje biskupije...*, Hvar, 1919.; ISTI, *Ljubljenom svećenstvu i puku svoje biskupije...*, Hvar, 1922. – primjerci u BAH, kut. 52; L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo... za korizmu godine 1917.*, Šibenik, primjerak u ŽKS; Anto GAVRIĆ, »Hrvatski biskupi o gospodarstvu i razvoju« (2), *Glas Koncila*, Zagreb, 7. ožujka. 2004. U članku se donosi sadržaj poslanice iz 1915., koja nije sačuvana ni u KKH ni u BAH ni u ŽKS kao ni ona iz 1916. godine. Sadržaj potonje donesen je u poslanici iz 1917. godine.

³⁵ BAH, kut. 52.

³⁶ Josip JAKOVLJEVIĆ, *Katolički Šibenik: sakralni objekti, šibenska biskupija i njeni biskupi*, Šibenik, 1998., str. 85; M. VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi«, str. 414–415, kritički se osvrće na takve tvrdnje.

jačajućim liberalizmom. Katolički vladari Franjo Josip I. i Karlo uspijevali su ograničiti usvajanje i provođenje liberalnih zakona koje je – kako je već spomenuto u razmatranju njegovih polemika i poslanica – Papafava držao glavnim razlogom moralnog opadanja suvremenog društva, pa i uzrokom svjetskog rata.³⁷ Unatoč takvoj »proaustrijskoj« orijentaciji, Papafava podržava i pravo naroda na samoopredjeljenje. U poslanici iz 1913. godine podupire stvaranje južnoslavenske države nakon Balkanskih ratova, iako ga zabrinjava jačanje istočnih nacionalnih crkava.³⁸ O pravu naroda posebno govori u poslanici iz 1921. godine.³⁹ U njoj ističe kako je uspostavljanje zajedničke južnoslavenske države bila želja sviju, iako svi nisu vjerovali u tako brzo njezino formiranje.⁴⁰

Iako mu se »proaustrijska« – točnije »prohabsburška« – orijentacija može donekle pripisati, tvrdnja da je Luka Papafava bio autonomaški i talijanaški orijentiran potpuno je neutemeljena. Njegovi sukobi s talijanašima već su spomenuti i upravo su oni bili uzrok njegova premještanja iz Šibenika u Hvar. Papafava je, zajedno s kanonikom Vickom Škarpom, optuživan kao pripadnik *hrvatskog fanatičkog i nacionalističkog klera*.⁴¹ Za pretpostaviti je kako je do optužaba da je Papafava bio autonomaš došlo možda zbog njegova prezimena, vještog služenja talijanskim jezikom i činjenice što ga je u Hvar prevezio talijanski ratni brod – te su činjenice vjerojatno iskoristili tadašnji liberalni novinari koji su s Papafavom bili u sukobu. Naime, Papafava je, zbog podupiranja Katoličke akcije i zalaganja za aktivnu borbu klera protiv liberalizma, bio često napadan u tisku i proglašavan klerikalcem.

U političkom smislu podupirao je ideju pravaštva. Ali, Stranci prava – kao i ostalim strankama – uskratio je svoju potporu zbog napuštanja katoličkog učenja nekih od članova stranke. I to je izazvalo njegovu negativnu percepciju u tisku jer – kako je zabilježeno u Papafavinu nekrologu u listu *Jadran* – dotad je bio *biskup patriot, a od tada postaje Austrijancem, izdajnikom, diplašem itd.*⁴² Zanimljivo, u splitskom listu *Novo doba* – novinama koje su najviše napadale Papafavu – prigodom njegove smrti pisalo je kako je *biskup Pappafava u nacionalnom pogledu osjećao ispravno i nije se upuštao u partijske borbe, ne dopuštajući ni svećenstvu skrajnosti tih borbi.*⁴³

U istom tekstu novinar je iznio misao kako je Papafavi možda bolje odgovarala župnička služba od biskupske. No to ne stoji jer je Papafava i kao biskup razvio znatnu djelatnost,

³⁷ ...Naš je mladi Cesar odani sin Crkve i Pape. On će braniti vazda katolicizam svojih naroda, kako ga je branio i u najtežim prilikama njegov nezaboravni prešasnik, Frano Josip, kada naime službeni liberalizam, nametnut po liberalnim Komorama, stavljaše više puta raznih zapreka katoličkim manifestacijama u našoj Monarhiji, stvarajući neke zakone protivne Bogu i Crkvi. Istina je, pokojni Vladar nije ih vazda mogao posve paralizovati; svakako hotio je ublažiti njihovo praktično vršenje, jer u svojoj vjerskoj mudrosti on je dobro shvaćao da mora vladati vječni i nepromjenjivi sklad medju Carstvom i Svećenstvom... (L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo*, 1917., str. 34–35).

³⁸ L. PAPPFAVA, *Pastirsko pismo*, 1913., str. 27–29.

³⁹ Najpoglavitiji i prvi fakat, što je pripravljen u prvašnje vrijeme, ali koje tek u naše doba sazrio u ljudskim pametima, u težnjama i u praksi, jest doistine z. zv. narodno načelo, koje se pak sastoji u vrhovnoj shodnosti, da svaki narod postigne svoje geografske, etnografske, a osobito jezične granice, i tako, bude poštivati sve ostale narode, ali također, jednakim pravom, bude poštivan od svih ostalih, bili veliki ili mali (L. PAPPFAVA, *Ljubljennom svećenstvu*, 1921., str. 3).

⁴⁰ *Isto*, str. 4–5.

⁴¹ T. MRKONJIĆ, »Prinosi za životopis«, str. 430.

⁴² M. VIDOVIĆ, »Šibenski biskupi«, str. 415.

⁴³ *Novo doba*, god. VIII, br. 163, Split, četvrtak, 16. srpnja 1925., str. 4.

a u Šibeniku je imao i dosta uspjeha. U većim postignućima onemogućila su ga u prvom redu podmetanja talijanaša, a poslije i teška bolest, koja ga je mučila tijekom cijelog vremena biskupovanja u Hvaru. Luka Papafava posebno ostaje zapamćen po svom pisanom djelu, koje je, nažalost, nedovoljno istraženo, a zasluživalo bi i posebnu studiju.

Summary

LUCAS PAPAFAVA BISHOP OF ŠIBENIK (1912–1918) AND HVAR (1918–1925)

Lucas (Luka) Papafava was born on 7th February 1851. Elementary school and first several classes of secondary school he had finished in Hvar, but he completed high school in Split. Afterwards Papafava studied theology in Zadar, where he was ordained on 28th October 1874. Soon after, on 8th December he served his first Mass in Hvar, where he became a priest of Hvar's cathedral and headmaster of the private seminary. In 1879 he was moved in Supetar to become vicar, in June of 1880 he was appointed to the position of parish manager, and in 1883 he was confirmed as a pastor. In 1898 he became honorary canon. From 1907 he performed duty of pro-synodal examiner, judge and church delegate in the school board of the Brač district. On 27th November 1911 Lucas Papafava was appointed to the duty of bishop of Šibenik, and he was ordained on 11th February 1912 in Šibenik's cathedral. During his episcopate in Šibenik he was particularly active in organization of Catholic action, he has founded Društvo svećenika klanjalaca [Society of worshipping priests], and he had some success with young people regarding their activities in ecclesiastical societies. At the beginning of the World War One Papafava allowed service in Italian in Šibenik's cathedral but soon after he withdrew his decision. Because of this Italian supporters insisted on his removal to another Dalmatian diocese. Thus, in 1918 it was decided to move Papafava in Hvar, where he succeeded Jordan Zaninović, and became 52nd bishop of Hvar. He addressed believers in his new bishopric already on 10th July 1918, but he came to Hvar on 19 January 1919. At that time Italians already had occupied island of Hvar, and because of that many Croatian clerics flew away from Hvar in January of 1919. This occupation ended on 18th April 1921, and on 22nd April 1921 bishop Papafava issued epistle in which he gave his view on the recent occupation and problems that stood in front of new Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. It seems that soon after he became very ill, since from that time capitulary dean Anthony (Antun) Dobronić started to perform duty of provicar. From Papafava's death up to the appointment of a new bishop Bishop's ordinariate was managed by capitulary vicar John (Ivo) Bojanić. Lucas Papafava died on 15th July 1925, and he was buried in the family tomb at the cemetery of Hvar. During his episcopate he was well known by his polemic writings, among which one has to note debates with Natko Nodilo and bishop of Cremona Geremia Bonomemelli. Even his epistles were written in such polemic way. Among his other writings there are preserved a book »Bartul Durildana – svećenik po volji Srdca Isusova« [Bartul Durildana – priest according the will of Sacred Heart] from 1893 and speech in occurrence of the death of

J. Bracanović, *Luka Papafava – šibenski (1912.–1918.) i hvarski biskup (1918.–1925.)*

---

bishop Carev from 1901. From his writings it is clear that Papafava was equally good in Croatian and Italian.

KEY WORDS: *Lucas (Luka) Papafava, bishops of Šibenik, bishops of Hvar, Italian supporters, first Italian occupation, Natko Nodilo.*